

9. Кротевич Є. В. Словник лінгвістичних термінів / Кротевич Є. В., Родзевич Н. С.; за заг. ред. Є. В. Кротевича – К. : Вид-во АН УРСР, 1957. – С. 58.
10. Пруссакова Е. М. Система производных предлогов современного русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Е. М. Пруссакова; Кыргызский нац. ун-т им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2002. – 203 с. – Библиогр. : с. 138-154 + 49 с. (приложение).
11. Розенталь Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов: Пособие для учителя / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1985. – С. 391.
12. Семотюк О. П. Сучасний словник іншомовних слів / О. П. Семотюк. – 2-ге вид., доп. – Х. : Веста : В-во „Ранок”, 2008. – С. 209.
13. Станишева Д. С. Творительный социативный / Д. С. Станишева // Творительный падеж в славянских языках / АН СССР, Ин-т славяноведения / С. Б. Бернштейн (ред.). – М. : Издательство АН СССР, 1958. – С. 41–75.

Tatyana Levakina

***Prepositions of proper-sociative meaning as a central microgroup
of prepositions with sociative meaning in the Ukrainian language***

In the article the central position of the proper-sociative microgroup of Ukrainian prepositions in the system of microgroups with sociative meaning is grounded; the term “equipreposition” is introduced to define the functional equivalents of a preposition; the content and peculiarities of functioning of proper-prepositions and equiprepositions with proper-sociative meaning are determined.

Key-words: prepositions of sociative meaning, proper-sociative meaning, equiprepositions, central and peripheral units, functioning of prepositions.

Алла Романченко

ПРОБЛЕМИ СТРУКТУРУВАННЯ ФСП КОМПАРАТИВНОСТІ

У статті запропоновано авторське розуміння структури функціонально-семантичного поля компаративності, що ґрунтується на спільній семантичній домініанті.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, компаративність, функція, зона, підзона.

Науковий інтерес учених до вивчення феномену порівняння, що виник ще за часів Аристотеля, Деметрія, Цицерона, не згасає й досі, визначаючи порівняння як предмет аналізу різноаспектних мовознавчих праць.

У сучасному мовознавстві намітилася тенденція до висвітлення порівняння у функціонально-семантичному напрямку. Запорукою успіху на шляху до систематизації всіх наявних у мові засобів вираження порівняння вважаємо розроблену О. В. Бондарком ідею функціонально-семантичного поля (ФСП), оскільки вона уможливило функціональне об'єднання всіх різнорівневих засобів із погляду мовця.

Метою цього дослідження є з'ясування проблем, пов'язаних із моделюванням структури ФСП компаративності, і встановлення його субполів, зон, підзон та функцій.

На етапі становлення функціональної граматики як окремої мовознавчої дисципліни в основному досліджували різні одиниці мови у функціональному плані, не спираючись на вчення про ФСП. Це стосується й засобів вираження компаративності. Лише в деяких працях про них згадували як про конституенти, які становлять поле компаративності. Так, серед інших граматико-лексичних полів німецької мови О. В. Гулига та Є. Й. Шендельс виділяють компаративне поле, що складається з мікрополів нерівності й рівності. Конституентами компаративного поля в німецькій мові є: 1) ступені порівняння прикметників; 2) складні прикметники; 3) складнопідрядні речення з підрядними порівняльними, що передають реальне порівняння для вираження нерівності, пропорційне порівняння, реальне порівняння для вираження рівності, ірреальне порівняння для вираження квазірівності [6, с. 114].

У робочій схемі функціонально-семантичних полів російської мови О. В. Бондарко, який запровадив „польові” дослідження, виокремлює угруповання полів з якісно-кількісним ядром, куди зараховує поле компаративності, та угруповання полів з обставинним ядром, уналежнюючи до нього поле порівняння [3, с. 28].

Виходячи із сутності функціональної граматики, можна розмежувати такі аспекти, як аналіз системи засобів вираження функцій і аналіз семантичних функцій, які реалізовані в мовленні. Аналіз

семантичних функцій передбачає опис структури ФСП у складі полів певної мови та опис типових категорійних ситуацій, які базуються на ФСП і репрезентують елементи його змісту та вираження у висловленні [4, с. 5, 101–114].

Під ФСП розуміємо групування граматичних і лексичних засобів мови, які основані на певній семантичній категорії і взаємодіють на основі спільності їх семантичних функцій. У сучасному розумінні функція є перцепцією концепту, тобто тим, що сприймається мовцем як фрагмент смислу. Компаративні функції також є основою «категоризації концептуальної системи людської свідомості та, зокрема, внутрішнього лексикону мовців», а також відповідних мовних явищ, які реалізовані в комунікативному акті [9, с. 450].

Складність комплексного вивчення компаративних функцій можна пояснити об'єктивними й суб'єктивними чинниками: переплетенням багатьох функцій у мовленні, недостатнім опрацюванням функціональної граматики, яка ґрунтується на понятті ФСП.

Із метою охоплення всіх компаративних відношень необхідно встановити систему й структуру ФСП, з одного боку, та вивчити їхнє функціонування, із другого. Сучасні праці з функціональної лінгвістики О. К. Безпояско, О. І. Бондаря, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, С. Я. Єрмоленко, А. П. Загнітка, О. О. Тараненка та інших дослідників уможливають здійснення всебічного дослідження компаративних відношень української мови як цілісного комплексу.

Засоби вираження універсально-мовної категорії порівняння залучають для опису різних ФСП і неоднаково трактують у мовознавстві. Під час дослідження макрополя інтенсивності в німецькій мові виокремлено мікрополе релятивного ступеня ознаки та мікрополе абсолютного ступеня ознаки, кожне з яких поділено ще на три мікрополя. Це відповідно екватив, релятивний компаратив і суперлатив та позитив, абсолютний компаратив і елатив. Названа схема відображає ієрархію ступенів порівняння та є односпрямованою, оскільки побудована за принципом зростання ознак. Однак при цьому лексичні, синтаксичні й словотвірні засоби вираження інтенсивності ознаки є підпорядкованими морфологічним засобам, входячи до складу мікрополів абсолютного ступеня ознаки. Із такою схемою не можна погодитися тому, що в основі тих та інших засобів лежить порівняння з різними еталонами [1, с. 79].

Г. Г. Галич намагається поєднати засоби вираження інтенсивності якості з її значеннями, розглядаючи все це як поле градування якості. Це поле дослідниця членує на два мікрополя: релятивного й абсолютного ступеня якості. В основі першого мікрополя лежить граматична категорія ступенів порівняння. Воно поділено на такі мікрополя: рівно, більше, менше. Подібна схема, на думку автора, побудована на логічній основі й спрямована в бік зростання та спадання [5, с. 61].

Засоби вираження категорії ступенів порівняння не завжди виокремлюють в окреме мікрополе, описуючи інтенсивність ознаки. Найвищий ступінь порівняння, на думку Л. К. Шпак, є ядром поля високого ступеня ознаки, до якого належать засоби вираження безвідносно високого ступеня – лексичні, синтаксичні й морфологічні, які являють собою відповідно три мікрополя. Мікрополе морфологічних засобів є ядром щодо синтаксичного й лексичного мікрополів [10, с. 124–132]. Таким чином, поле поділено на мікрополя виключно за належністю мовних одиниць до певного рівня, що суперечить важливому принципу ФСП – організації його компонентів залежно від ступеня вияву домінантного значення.

В. В. Акуленко в структурі поля інтенсивності ознаки виокремлює мікрополе з граматичним ядром та мікрополе з лексичним ядром. Конституенти мікрополя з граматичним ядром виражають інтенсивність ознаки щодо конкретного для певної ситуації еталону. Ядро цього мікрополя творять морфологічні категорії вищого й найвищого ступенів [1, с. 80].

Усі категорії відображення певним чином взаємозв'язані й погруповані в гнізда. Одне з таких гнізд – якість-кількість-міра. Безперервний розвиток об'єктивного світу пов'язується із залежністю якості предмета від її кількості. Кількісні зміни можуть накопичуватися в межах тієї ж кількості, не призводячи до суттєвої зміни чи знищення предмета. При досягненні певної межі такі зміни призводять до зміни якості. Така закономірність дала підстави А. П. Загніткові стверджувати, що ядерним елементом ФСК квалітативності є атрибути, які здатні виражати ознаку в градації [7, с. 59].

А. Б. Іванова категорію ступенів порівняння досліджує в межах поля релятивності, яке належить до функціонально-семантичного макрополя градування якості [8].

У всі розглянуті вище поля засоби вираження категорії порівняння входять як частина поля інтенсивності ознаки чи поля градування. Очевидно, це пояснюється тим фактом, що справді кількісно-якісні відношення взаємозв'язані. О. В. Бондарко зауважував, що поле компаративності може входити до числа єдностей, охоплених широкими сферами кількісності та якісності [4, с. 59].

Як свідчить мовний матеріал, компаративну семантику виражають, крім ступенів порівняння, й інші засоби мови. Так, О. В. Гулига та Є. Й. Шендельс, дослідивши компаративне поле в німецькій мові, дійшли висновку, що воно має горизонтальний і вертикальний розріз: по горизонталі розташовано семантичні ділянки – мікрополе нерівності та мікрополе рівності, по вертикалі – конститuentи мікрополів [6, с. 114].

О. В. Бондарко в одній із робіт із функціональної граматики виокремлює поле компаративності, яке належить до групування полів з якісно-кількісним (переважно атрибутивним) ядром, і поле порівняння, що належить до групування полів з обставинним ядром. На нашу думку, такий поділ не виправдовує себе, оскільки не враховує загальної семантики компаративності. В основі поля компаративності й поля порівняння (за О. В. Бондарком) лежить семантична категорія порівняння. Саме тому вважаємо за доцільне розглядати всі одиниці мови з компаративною семантикою в межах одного ФСП.

О. П. Барменкова, досліджуючи ФСП компаративності в російській мові на матеріалі творів І. Бабеля, розрізняє два субполя: кількісної відмінності та якісної подібності [2, с. 13]. Ядром першого субполя, на її думку, є ступені порівняння прикметників і прислівників, а периферією – мовні маркери підсилення та послаблення ознаки. У центрі другого субполя перебуває метафора й мовне порівняння, на периферії перебувають прикладки, орудний порівняння та орудний метаморфози. Предметом аналізу в її дисертації є лише власне якісне порівняння, спрямоване на встановлення або заперечення подібності.

О. А. Щепка в дисертації [11] виокремила два мікрополя (МП): МП подібності й МП відмінності, фактично підтримуючи думку О. П. Барменкової. Перше МП членується на два мікрополя нижчого ступеня: реальної подібності та ірреальної подібності. До МП подібності авторка уналежнює й метафору, як і О. П. Барменкова. МП відмінності складається з трьох мікрополів другого ступеня: суперіорність, інферіорність, загальна відмінність. У запропонованій концепції не фіксується як окреме МП рівності. Її, очевидно, О. А. Щепка розуміє як таку, яка належить МП реальної подібності, що суперечить нашому розумінню рівності. Інший погляд маємо й на вираження значення суперіорності та інферіорності.

Важливим елементом дослідження ФСП, що має відношення до моделювання структури поля, але виходить за межі цього поняття, є аналіз семантики поля. Він полягає у визначенні: а) семантичної категорії, яка лежить в основі певного поля; б) складу та співвідношення семантичних ознак, у яких реалізовано цю категорію; в) семантичної домінанти ФСП, тобто основної, найсуттєвішої ознаки, яка характеризує змістову специфіку досліджуваного поля й впливає на інші семантичні ознаки, наявні в його складі.

На основі семантичної категорії виявляється комплекс семантичних функцій. Семантичну домінанту поля прийнято називати у функціональній лінгвістиці диференційно-семантичною ознакою (ДСО). Її розуміємо як мінімальний семантичний, далі не членований елемент. Для класифікації функцій компаративності здійснено компонентний аналіз достатнього масиву форм різних рівнів. За спільним набором ДСО встановлено та ідентифіковано функції.

ДСО, спільна для всіх конститuentів аналізованого ФСП, кваліфікуватиметься нами як ДСО I рангу. Для семантики компаративності ДСО I рангу є рівність / нерівність ознак, дій, предметів. Вона розгортається за допомогою недомінантних ДСО, ДСО нижчого рангу: ‘реальність / ірреальність’, ‘категоричність / некатегоричність’, ‘менше / більше норми / понад норму’, ‘співвідносність / неспіввідносність’, ‘обмежена / необмежена множина для порівняння’, ‘експліцитність / імпліцитність агента порівняння’, ‘інтенсивність’, ‘однократність / багатократність’, ‘нейтральність / емоційність’.

На підставі виокремлених ДСО розрізняємо такі функції:

1. Квантитативна нерівність – ‘нерівність’, ‘реальність’, ‘кількість’, ‘імпліцитний агент порівняння’.
2. Адеквативність – ‘нерівність’, ‘реальність’, ‘кількість’, ‘експліцитний агент порівняння’.
3. Власне нерівність – ‘нерівність’, ‘протиставлення’, ‘реальність’.
4. Модально-протиставна нерівність – ‘нерівність’, ‘протиставлення’, ‘ірреальність’.
5. Власне рівність – ‘рівність’, ‘реальність’, ‘категоричність’.
6. Модальна рівність – ‘рівність’, ‘ірреальність’, ‘некатегоричність’.

7. Ірреальна рівність – ‘рівність’, ‘ірреальність’, ‘некатегоричність’, ‘зіставлення’.
8. Модально-відносна рівність – ‘рівність’, ‘ірреальність’, ‘некатегоричність’, ‘відносність’.
9. Співвідносна рівність – ‘рівність’, ‘реальність’, ‘категоричність’, ‘співвідносність’.
10. Відносна суперлятивність – ‘нерівність’, ‘кількість’, ‘найбільша міра’, ‘обмежена множина

для порівняння’.

11. Нормативна суперлятивність – ‘нерівність’, ‘кількість’, ‘найбільша міра’, ‘необмежена множина для порівняння’.

12. Власне інферіорність – ‘нерівність’, ‘інтенсивність’, ‘менше норми’, ‘нейтральність’.

13. Демінутивність – ‘нерівність’, ‘інтенсивність’, ‘менше норми’, ‘емоційність’.

14. Власне суперіорність – ‘нерівність’, ‘інтенсивність’, ‘більше норми’, ‘емоційність’.

15. Еволютивність – ‘нерівність’, ‘більше норми’, ‘процесуальність’, ‘нейтральність’.

16. Власне ексцесивність – ‘нерівність’, ‘інтенсивність’, ‘понад норму’, ‘нейтральність’.

17. Абсолютна ексцесивність – ‘нерівність’, ‘інтенсивність’, ‘понад норму’, ‘емоційність’.

18. Неповторювана ексцесивність – ‘нерівність’, ‘інтенсивність’, ‘понад норму’, ‘однократність’.

19. Повторювана ексцесивність – ‘нерівність’, ‘інтенсивність’, ‘понад норму’, ‘багатократність’.

Окреслимо структуру ФСП компаративності в сучасній українській літературній мові.

За ДСО всі форми можна поділити на два великі класи, які можна кваліфікувати як субполя, виокремивши субполе власне компаративності та субполе елятивності. Власне компаративність передбачає порівняння двох об’єктів, ознак або дій, а елятивність – порівняння ознак чи дій із нормою, еталоном.

У межах окремих субполів доречно виокремлювати семантичні зони. До субполя власне компаративності належать дві зони: зона компаральності та зона суперлятивності. Під компаральністю розуміємо порівняння двох предметів, ознаки яких однакові або одна виявляється більшою чи меншою мірою, ніж інша, а також порівняння дій. Отже, компаративність – це ширше поняття, яке охоплює компаральність.

Перша зона складається з підзони власне компаральності та підзони еквативності. Підзону власне компаральності формують функції власне нерівності, квантитативної нерівності, адеквативності, модально-протиставної нерівності, які відображають саме нерівність ознак, предметів або дій. Функції власне рівності, модальної рівності, ірреальної рівності, співвідносної рівності та модально-відносної рівності формують підзону еквативності, яка відображає різновиди рівності, акцентуючи увагу на категоричній чи некатегоричній однаковості предметів, явищ, дій.

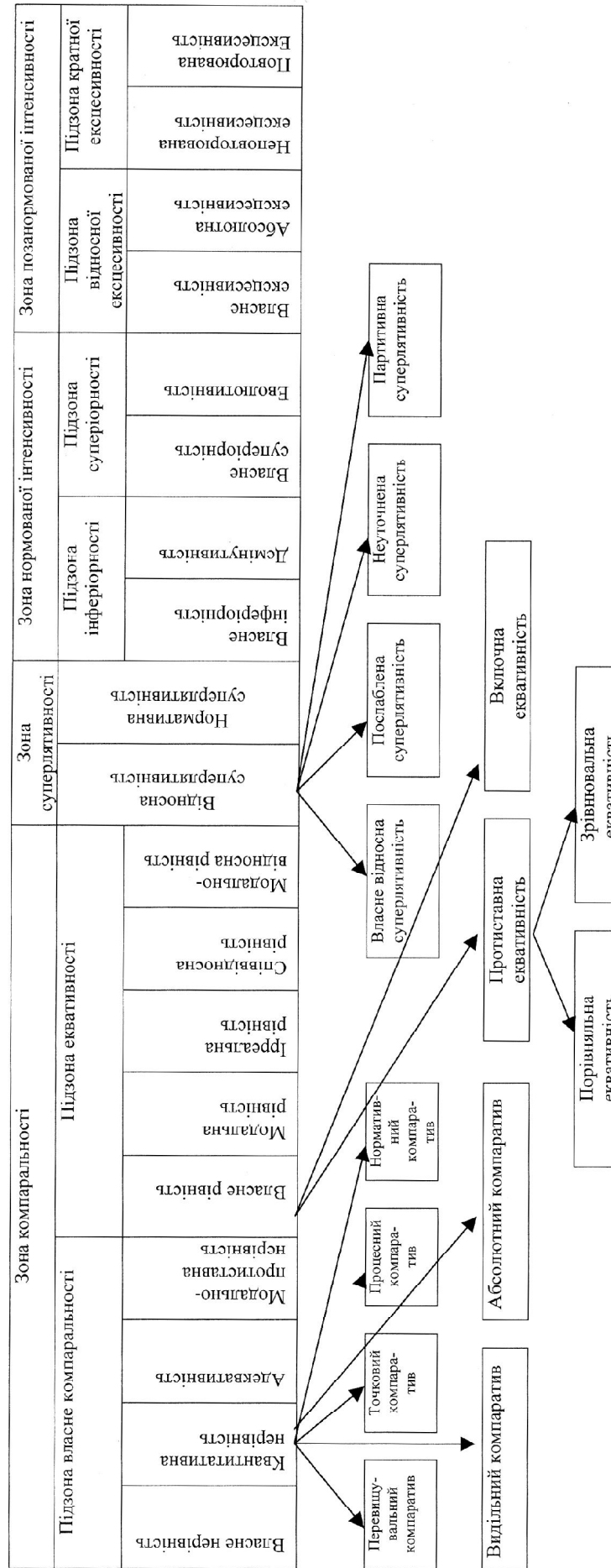
Зону суперлятивності формують такі функції: відносна суперлятивність, нормативна суперлятивність. Їх вичленовано з урахуванням того, із чим порівнюється предмет: із певною множиною однорідних предметів чи з усією сукупністю однорідних предметів.

До субполя елятивності належать теж дві зони: зона нормованої інтенсивності та зона позанормованої інтенсивності. Перша зона складається з підзони інферіорності та підзони суперіорності й відображає посилену чи послаблену інтенсивність, що не виходить за межі норми. Підзону інферіорності формують функції власне інферіорності та демінутивності. Підзону суперіорності формують функції власне суперіорності та еволютивності.

Зона позанормованої інтенсивності, яка відображає інтенсивність, що виходить за межі норми, складається з підзони відносної ексцесивності й підзони кратної ексцесивності. Функції власне ексцесивності та абсолютної ексцесивності формують підзону відносної ексцесивності, а функції неповторюваної ексцесивності та повторюваної ексцесивності формують підзону кратної ексцесивності.

Зважаючи на сказане вище, вважаємо, що аналізоване ФСП має складну семантичну структуру, тому пропонуємо авторську концепцію компаративності, що відображена в таблиці. Перспективи подальших розробок цієї теми вбачаємо в поглибленому дослідженні функцій компаративності в різних функціональних стилях української мови.

ФСП КОМПАРАТИВНОСТІ

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В. В. Структура поля интенсивности признака в современном русском языке / В. В. Акуленко // Русское языкознание. – 1986. – Вып. 13. – С. 78–84.
2. Барменкова О. П. Компаративна модель світу в російській мові та її реалізація у творах І. Бабеля : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Барменкова О. П. – К., 2003. – 20 с.
3. Бондарко А. В. К теории функциональной грамматики / А. В. Бондарко // Проблемы функциональной грамматики. – М. : Наука, 1985. – С. 16–29.
4. Бондарко А. В. Функциональная грамматика / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1984. – 136 с.
5. Галич Г. Г. К проблеме построения функционально-семантического поля градуирования / Г. Г. Галич // Проблемы комплексного анализа языка и речи. – Л. : ЛГУ, 1982. – С. 60–63.
6. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е. В. Гулыга, Е. И. Шендельс. – М. : Просвещение, 1969. – 185 с.
7. Загнітко А. П. Основи функціональної морфології української мови / А. П. Загнітко. – К. : Вища шк., 1991. – 80 с.
8. Иванова А. Б. Функционально-семантическое поле градуирования качества в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. Б. Иванова. – Нижний Новгород, 2002. – 23 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – К., 2008. – 712 с.
10. Шпак Л. К. Семантическое поле превосходной степени / Л. К. Шпак // Вестник ЛГУ. – 1977. – № 8. – Вып. 2. – С. 124–132.
11. Щепка О. А. Функціонально-семантичне поле компаративності : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Щепка. – Донецьк, 2009. – 198 с.

Alla Romanchenko

Problems of structuring the functional- semantic field of comparativity

The article describes the vision of structure of functional semantic field of of comparativity, based on a general semantic dominant.

Key words: functional semantic field, comparativity, function, zone, subzone.